

**İ. A. HUDYAKOV VE ONUN UZUN YILLAR ARŞİVLERDE KALAN
ÇALIŞMASI “KRATKOE OPİSANİE VERHOYANSKOGO
OKRUGA”**

Yard. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI*

**I.A.KHUDYAKOV AND IN LONG YEARS REMAINING ITS WORK
" THE BRIEF DESCRIPTION OF THE VERKHUYANSK
DİSTRİCT "**

ABSTRACT

In this article İvan Aleksandroviç Hudyakov and his works will mentioned. He studied on Saha Turks culture. But these works lost in archives. And the last when he formed his work “Kratkoe opisanie Verhoyanskogo okruga” he was realized. The first person realized him is E. K. Pekarskiy’dır.

Key words: İvan Aleksandroviç, literature, politica.

İvan Aleksandroviç Hudyakov’un adı ve onun Saha Türk kültürü üzerine çalışmaları uzun yıllar arşivlerde kalmıştır. 1969 yılında Leningrad’da İ. A. Hudyakov’un tarihi öneme sahip “Kratkoe opisanie Verhoyanskogo okruga” (Verhoyansk Bölgesinin Kısa Tasviri) adlı eseri yayınlanıncaya dek Hudyakov adı sadece birkaç çalışmada zikredilmiştir. Onun çalışmalarını bilim dünyasına ilk duyuran, E. K. Pekarskiy’dır. E. K. Pekarskiy daha 1895 yılında yazdığı bir makaleyle bu politik sürgünün eserinin öneminden ve ondaki bazı yanlış okuma örneklerinden bahsetmiştir¹.

V. M. Eremeev, Saha folklorü üzerine ilk çalışanların A. F. Middendorf, R. Maak ve bazı seyyahların olduğunu, daha sonra bu işi İ. A. Hudyakov, M. P. Ovçinnikov, N. A. Vitaşevski gibi politik sürgünlerin sürdürdüğünü belirtmekte ve İ. A. Hudyakov’un eserini şu cümlelerle tanımlamaktadır. “İ. A. Hudyakov tarafından derlenen materyaller eleştirel bir

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

¹ E. K. Pekarskiy, “Zametki po povodu redaksii ‘Verhoyanskogo Sbornika’ İ. A. Hudyakova”, **İzvestiya VSORGO**, 1895, c. XXVI, No 4- 5, s. 197- 205.

değerlendirme ve düzeltmeler gerektirmesine karşın Yakut folklorunun incelenmesi için öğretici bir niteliğe sahiptir”².

Bu dönemde yapılmış diğer çalışmaların içinde Hudyakov’un çalışmalarının ayırt edici temel noktası, onun bu sürgün hayatına başlamadan önce halkbilimiyle ilgilenmesi olmuştur.

İ. A. Hudyakov’dan çok önceki yıllarda başlayan Çarlık Rusyası’nın sürgün politikası, kurbanları arasına onu da almıştır. Oldukça kısa bir hayat süren İ. A. Hudyakov (1842- 1876) 1842 yılında Tobol vilayetine bağlı Kurgana şehrinde doğmuş, ilk eğitimini İşim’de tamamladıktan sonra 1958 yılında Tobol gimnazyumunu bitirmiştir. 1958/ 1859 yılında Kazan Üniversitesinde, daha sonraki yıllarda Moskova Üniversitesi Tarih Fakültesinde öğrenci olmuştur. Kısa süreli ve aralıklı bu eğitim döneminden sonra 1862 yılının sonbaharında Petersburg’a yerleşir.

Petersburg hayatı onun siyasi gelişmesini tamamladığı ve aktif olarak çalışma hayatına atıldığı yıllardır. Araştırmacının Petersburg’ta bulunduğu bu beş yıllık kısa süre içinde birkaç çalışması yayınlanır. Bunlar, “Sbornik velikorusskih narodnih istoričeskih pesen” (Tarihi Rus Halk Şarkıları Külliyesi), “Velikorusskie skazki” (Büyük Rus Masalları), “Ruskaya knijka” (Rus Kitabı), “Rasskazı o starinnih lyudyah” (Eski İnsanlar Hakkındaki Hikayeler), “Samouçitel’ dlya naçinayuşçih obuçatsya gramote” (Kendi Kendine Okuma Yazmaya Başlayanlar İçin Öğretmen), “Rasskazı o velikih lyudyah srednih i novih vremen” (Eski ve Yeni Zamanların Büyük İnsanlarıyla İlgili Hikayeler), “Drevnyaya Rus” (Eski Rusya).

Adı geçen bu yayınlar, temelde Rus kültürünü incelemeye yönelik olsalar da İ. A. Hudyakov’un kültür çalışmalarında olgunlaşmasını göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Fakat bu yayınlarla birlikte yazarın siyasi çalışmaları geniş bir takibe alınır ve sonuçta yazarın Sibiryaya sürgüne gönderilmesine karar verilir.

Uzun ve zorlu yolculuk başlar. 1 Şubat 1867’de İrkutsk’a, 11 Mart’ta Yakutsk’a, 7 Nisan 1867’de de hayatının geri kalanını yaşayacağı ve devamlı kalacağı Verhoyansk’a ulaşır. Verhoyansk,

² V. M. Eremeev, “İ. A. Hudyakov i Yakutskiy Folklor”, *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1973, No 3, s. 70- 71.

onun devamlı kalmak zorunda olduğu bölgedir. Hudyakov'un Verhoyansk'ta bulunduğu dönem içinde yaptığı çalışmalar ve içinde bulunduğu sağlıksız koşullar onun sağlığının bozulmasına neden olur ve 1 Ağustos 1874 tarihinde tedavi için Yakutsk'taki hastaneye gönderilir. 31 Ağustos'a kadar burada tedavi görür. Bu tarihten sonra Yakutsk'tan İrkutsk'taki akıl hastanesine gönderilir. 19 Eylül 1876'da bu hastanede ölür.

İ. A. Hudyakov, Verhoyansk şehrinde bulunduğu bu kısa süre içinde Saha kültürüyle ilgili pek çok çalışma yapmıştır. Fakat onun bu döneme ait eserleri kendisi "Devlet suçlusu" olduğu için yayınlanmamış, arşivlerde kalmış veya kaybolmuştur.

Bölge yönetimi Hudyakov'un bilimsel çalışmalarını engellemek için elinden geleni yapmıştır. Örneğin 1868 yılında G. Maydel başkanlığında yürütülen Çukot araştırma grubuna katılma teklifi bölge başkanlığı tarafından reddedilir. Yayınlanması için bölge başkanlığına gönderdiği çalışmaları da belirli nedenler ileri sürülerek yayınlanmaz.

İ. A. Hudyakov, 1867'de "Yakutsko- Russkiy slovar" (Yakutça- Rusça Sözlük), (yaklaşık 5000 kelime) adlı çalışmayı yayına hazırlar. Aynı yıl içinde "Opisanie g. Verhoyanska i okrug" (Verhoyansk Şehrinin ve Bölgenin tasviri), "Uspehi celoveka v proşedşem i buduşçem" (İnsanın Geçmişteki ve Gelecekteki Başarıları), "ob ustroystve v Sibiri jeleznoy dorogi" (Sibiya'daki Demir Yolu Yapılanması) çalışmaları da tamamlanmıştır. 1869 yılında "Materialı dlya narodnoy slovesnosti i harakteristiki mestnogo yazıka i obiçaev inorodtsev Verhoyanskogo okrug" (Verhoyansk Bölgesi Doğulularının Gelenekleri ve Yerel Dilin Karakteri ve Halk Edebiyatı İçin Materyaller) ve "Rusko- Yakutsskiy slovar" (Rusça- Yakutça Sözlük) adlı çalışmalarını tamamlar. Ne yazık ki adı geçen bütün bu çalışmalara dönemin sansür kurulu yayınlanamaz kararı vermiştir.

Saha Türklerinin ünlü bilim adamı G. U. Ergis, tanıtmaya çalıştığımız bu yayın için daha 1961 yılında şöyle yazmıştı. "Onun yayınlanması Yakutistan'la ilgili tarihi- etnografik literatürü zenginleştirecektir... Seçkin bilim adamının bu değerli

çalışmasının yayınlanmasını tarihçiler, halkbilimciler ve Sovyet aydınları ilgiyle karşılayacaklardır”³.

Gerek G. U. Ergis gerekse E. K. Pekarskiy gibi bilim adamlarının çabaları yıllarca unutulup bir kenara atılan bu eserin yayınlanmasında itici etken olmuştur.

İ. A. Hudyakov’un adı geçen bu çalışması, kısa bir önsöz dışında on altı bölümden ve dört ek bölümden oluşmaktadır.

Yazar önsözde çalışmasının bitmediğini belirtmekte ve bunun nedenlerini şu şekilde tanımlamaktadır.

“İlk sayfalardan itibaren okuyucu çalışmamıza bitmiş, tamamlanmış bir çalışma olarak bakmaması gerektiğini anlayacaktır. Yakut nüfusun toplam elli kişi olduğu ve çevreden gelenlerin oldukça sınırlı olduğu bir şehirde hareketsizce yaşayan bir araştırmacı için böyle bir çalışma mümkün değildir.. Eğer okuyucu yazarın bir kez bile yakın çevreye gidemediğini dikkate alırsa o zaman çalışmamızın Verhoyansk bölgesinin gerçek tasviri için tamamlanmamış bir program olduğunu görecektir”⁴.

Çalışmanın birinci bölümü, Verhoyansk bölgesinin fiziki-coğrafi özelliklerine ayrılmıştır. Bu bölümde yazar Saha halkının iklimle ilgili inanç ve gözlemlerini vermekte, ayrıca salgın hastalıkların yaygınlığı ve nüfusun büyüme oranındaki düşüklüğü belirtmektedir.

İkinci bölüm “Bitki, Hayvan, Gıda” başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümde kendi gözlemleri dışında Verhoyansk Bölgesi Polis Yönetimi’nin istatistiki verilerini de kullanmaktadır. Örneğin 1867 yılı resmi verilerine göre bölgedeki at sayısı 6343, büyük baş hayvan sayısı 709, koyun 3, geyik 20331, taşıma için kullanılan köpek sayısı da 1768’dir⁵.

Yazar bölgenin besin kaynaklarını belirtirken ilginç bilgiler vermektedir.

“Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında Verhoyansk’ta balık tüketimi oldukça azdır. Buradaki Yakutlar daha çok sütle ve kısrak sütüyle karışık inek sütüyle, beslenirler, kısrak eti ve çok ender olarak inek eti yerler. Yakutların ineğin ciğerlerini ve

³ Sbornik statey i materialov po etnografii narodov Yakutii, Sayı II, Yakutsk, 1961, s. 87.

⁴ İ. A. Hudyakov, *Kratkoe opisanie verhoyanskogo okruga*, s. 39

⁵ age., s. 75.

beynini yememesi ilginçtir; varlıklı insanlar da inek ayağı da yemezler”⁶.

Daha sonra İ. A. Hudyakov, Verhoyansk bölgesinde yenen otuz üç yemeğin adını ve ne tür besinler içerdiğini açıklamaktadır.

İvan Aleksandroviç Hudyakov’un çalışmasının üçüncü bölümü “Ruslar” (s. 81- 98) adını taşımaktadır. Çalışmanın girişinde 1867 yılı resmi verilerine göre Verhoyansk bölgesinin genel nüfusu verilmektedir. Buna göre bölgede 6973 erkek ve 6605 kadın olmak üzere toplam 13 578 kişi yaşamaktadır. Bu sayının sadece 10 842’si Yakut’tur⁷.

Bölgedeki Rusların Saha Türklerine benzeme eğilimi Hudyakov tarafından şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Yazar “Bıkov burnundan on verst uzakta bulunan Zimov- Elyah’da halkın küçük bir bölümünü oluşturan Rus köylüleri Rusçayı tamamiyle unutmışlardır ve Rusça bir kelime bile anlamamaktadırlar”⁸ diye yazmıştır.

Bölgeye gelen Rusların zaman içinde Saha Türklerinin inançlarından çok fazla etkilendikleri, bölge halkının ateşe olan saygısı nedeniyle burada yaşayan Rusların ateşi çar olarak saydıkları belirtilmektedir. Yazar, Rus erkek ve kadınlarının gündelik hayatından şu örnekleri vermektedir.

“Yiyecek, balık veya kaz yağı, hazırlayan kadın her zaman yiyeceği bir parça havaya kaldırır ve “Babacığım, çar- ateş, yiyeceği (balığı) al!” veya “Babacığım, çar-ateş havayı yumuşat!” diyerek ateşe döker. Ava giden veya tarlada ateş yakan erkekler de “Babacığım, çar- ateş, kaz ver! Kaz ver de sana daha çok yağ dökelim!” diyerek ateşe yağ dökerler”⁹.

Çalışmanın dördüncü bölümü (s. 99- 110) bölgede Lamut adıyla da bilinen Tunguzlara ayrılmıştır. Yazar çalışmasında halk edebiyatı ürünlerine de yer vermektedir. Örneğin Tunguzların kendi kökenleriyle ilgili efsaneleri ilginç bir veridir.

“Verhoyansk’tan batıya doğru 300 verst ötedeki dağlarda yaşayan Tunguzların efsanelerine göre çok eskiden üç erkek

⁶ Age., s. 78.

⁷ Age., s. 81.

⁸ Age., s. 82.

⁹ Age. s. 98.

kardeş vardı: büyük kardeşten Ruslar, ortanca kardeşten Yakutlar, küçük kardeşten ise Tunguzlar çıktı”¹⁰.

Beşinci bölüm “Tarihi Efsaneler” (s. 111- 119) başlığını taşımaktadır. İ. A. Hudyakov bu bölümde verdiği örnekler efsane kavramından çok Saha Türklerinin bilinmeyen geçmişiyle ilgili anlatımlardır.

Birinci anlatımda çok eskiden yaşlı bir adam ve kadının birlikte yaşadıkları ve onların yedi yaşındaki kızının bilinmeyen bir nedenle karnının büyüdüğü anlatılmaktadır. “Yaşlı Yakutlar, onun içine şeytan girdi diye düşündüler... O zamanlar çocuklarını öldürme adeti vardı. Kendi aralarında konuştular, ağladılar, fakat çocuklarını öldüremediler. “En iyisi, biz ona biraz yiyecek bırakalım, kapıyı kilitleyip gidelim” dediler... Günün birinde yaşlı kadın gizlice kızının yaşayıp yaşamadığını öğrenmek için çadıra yaklaştı. Yaklaşır ve dinler. Bir ses duyar: onun kızı biriyle konuşmaktadır: ‘Başlı, burunlu, gözlü, bıyıklı, ayaklı, kulaklı...’. Yaşlı kadın pencereden bakar ve yedi yaşındaki kızının elinde küçük bir çocuk tuttuğunu ve bu sözleri söylediğini görür. Kapıyı açıp içeri girer. ‘Çocuğum sana ne oldu?’ der.”¹¹. ikinci anlatımda da benzer öğeler yer almaktadır.

İvan Aleksandroviç Hudyakov’un çalışmasının altıncı bölümü “Günlük Yaşamın Gelenekleri” (s. 120- 148) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde giyim, miras, ölüm, günlük yaşamla ilgili diğer unsurlar yer almaktadır. Burada yazar, Saha Türklerinin yaşamında bedduanın önemli yer tuttuğunu belirttikten sonra yetmiş üç beddua örneği vermektedir. Buradaki beddua sayısı, araştırmacının derlemecilik faaliyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bütün Türk dünyasında bilinen birkaç beddua örneği şu şekildedir. “*Tıng hattın!*- Dilin kurusun!”, “*İling tohunnun!*- Elin kurusun!”, “*Atağing tohunnun!*- Ayağın kırılсын!”, “*Aat ayagar bar!*- Cehennem dibine git!”¹².

Hudyakov’un çalışmasının yedinci bölümü (s. 149- 157) yetişkinler ve çocuklar arasında oynanan oyunlara ayrılmıştır. Yazar bu bölümde yaygın olan çocuk oyunlarının ayrıntılı analizini verir. Buradaki ilk oyun yetişkin veya çocuk grupları

¹⁰ Age., s. 99.

¹¹ Age., s. 111.

¹² Age., s. 142.

arasında da zevkle oynanan “Ördek ve Kazlar” oyunudur. Bu oyunu büyük ve küçükler oynar, oyunda çok gürültü olur.

Hudyakov’un çalışmasının bu bölümünde bu oyundan başka “Savaş” (*serii bil’lahar*), “Kurt ve Tay” (*börö atur buolor*), “Taylar” (*kulun kulluruhar*), “Yağ Dağıtmak” (*hayah hostolor*), “Yakut Halka Dansı” (*üngküü üngküülüüller*), “Körebe” (*harah simer*), “Yüzük Saklama” (*beleheh kisteheller*) gibi oyunların ayrıntılı analizi vardır.

Yazarın çalışmasının sekizinci bölümü “Düğün Gelenekleri” (s. 158- 176) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm içinde Yakutların düğünle ilgili pratiklerine geniş yer verilmiştir. Bölüm içinde verilen pek çok bilgi, kilometrelerce uzak olmamıza karşın ortak yaklaşımları göstermesi açısından oldukça ilginçtir.

Hudyakov, çalışmasının pek çok bölümüne derlediği konuyla ilgili atasözlerini serpiştirir. Burada “Oğlan kendi evlenirse mutlu olamaz; mutluluk ana babanın ona gösterdiği veya kutsadığı kadınla olur”¹³ şeklindeki Saha atasözü Saha Türklerinde evlilikle kavramının anlaşılması için güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Saha gençleri evlenme isteğini doğrudan ifade edemezler. Bunun yerine “Gocuğum beni ısıtmıyor, kürküm de elek gibi oldu”¹⁴ şeklindeki ifadelerle evlenme isteklerini dile getirirler.

Daha sonra yazar kız isteme ve evlilik kurumuyla ilgili diğer uygulamaları vermektedir.

“Aile. Doğum” başlığını taşıyan dokuzuncu bölümde, toplumda evli insana gösterilen saygı ve karı koca ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Burada “Kadının kocasıyla sırt sırta yatması günah sayılır. Onların birbirlerine ayaklarını değdirerek yatmaları da günahtır”¹⁵ şeklindeki yasaklarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

İ. A. Hudyakov, genelde Saha toplumunda kadınların erkeklerden aşağı bir varlık olarak görüldüğünü, Saha Türklerindeki “D’ahtar kihi sanaata ahınaagar kılğas” (Kadının akli saçından daha kısıdır)¹⁶ atasözüyle açıklamaktadır.

¹³ Age., s. 158.

¹⁴ Age., s. 158.

¹⁵ Age., s. 179.

¹⁶ Age., s. 181.

Bu bölümde kadınlarla ilgili yasaklar da ilgi çekicidir.

“Eğer evli kadın saçını keserse bu, o kocasının ölümünü istiyor demektir ve büyük günahdır. Saçını tarayan evli kadın onları yere atamaz, yoksa yatağı lekelenir”¹⁷.

“Kadın silah, at dizgini, koşumu, mamut kemiği üzerinden geçemez, günahdır”¹⁸.

Hamilelerle ilgili yasaklamaların sayısının daha çok olduğu anlaşılmaktadır, fakat bu yasaklamaların nedeni açıklanmamıştır.

“İki hamile kadının birlikte yemek yemesi veya aynı yatakta yatması günahdır. Hamile kadın uzun iplik açamaz, yoksa doğum sancıları uzun sürer. Eğer ocaktan ateş sıçarsa bunu maşa veya başka bir şeyle alamaz, eliyle almak zorundadır... Ateşte pişmiş eti hamilelerin yemesi de günahdır”¹⁹.

Doğum sırasında “Ocak önündeki yatağın yakınına bir tavşan kürkü asarlar, erkek doğarsa... Kartal tüylü ok asarlar, eğer kızsaa aynı yere bıçak, başka bir yere iki küpe koyarlar... Bu tavşan derisine bazı yerlerde Ayıhıt derler”²⁰.

Hudyakov’un çalışması, yazarın kendisinin de belirttiği gibi bütün Saha Türklerini içermemektedir. Yazar bu tür pratiklerin bazı yerlerde değiştiğini söylese de bu değişimlerle ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir.

“Başka yerlerde ok, bıçak veya makası ancak üçüncü gün asarlar, ocağın ateşine yağ dökerler, temiz (bakir) çocuk sobanın arkasında durup şöyle der: ‘Ayuhınnıt üçügedik d’allıktaa, ürüng surukkar suruy, böğö ongoruuma ongor, ketit saasta kulu. Üçügedik attan. Ayuhıt hatın!’ (Yaratıcımız! (yeni doğana) mutluluk ver, beyaz kitabına yaz, güçlü kader ver, geniş asır ver. İyi git, Yaratıcı Ana!)²¹.

Çalışmanın “Mitoloji” başlığını taşıyan on dördüncü bölümündeki (s. 270- 302) alt başlıklar şu şekildedir. “1. Kuşlara ve Hayvanlara Tapma”, “2. Doğaya Tapma”, “3. Selamlanan Tanrılar”, “4. Şeytanlar ve Ölüler”. Bu bölümdeki açıklamalardan

¹⁷ Age., s. 182.

¹⁸ Age., s. 182.

¹⁹ Age., s. 182.

²⁰ Age., s. 184.

²¹ Age., s. 185- 186.

sonra 301 ve 302. sayfalarda Saha toplumunda günah kabul edilen pek çok yasak verilmektedir. Bu yasaklardan bazıları:

“Un, tuz ve iğne çalmak, tütün ve iğne için teşekkür etmek, akşamleyin masada bıçak veya makas bırakmak, pencereye bıçak koymak, akşamleyin sokağa pencereden su dökmek, köpeğin üzerinden geçmek, köpeğe kayın ağacından süpürgeyle vurmak, ellerini enseden kenetleyip oturmak, Pazar günleri yaş ağaç kesmek, ayakla masayı ittirmek, uykusunda dişlerini gıcırdatma günahtır”.

On beşinci bölüm “Büyücülük ve Şamanlık” (s. 303- 364) başlığını taşımaktadır. Araştırmacı, bu bölümü kendi içinde alt bölümlere ayırmaktadır. Birinci alt bölüm “1. Büyücüler ve Şamanlar” adını taşımaktadır. Yazar, şaman kavramının özellikle bölge masallarındaki anlatımda çok sık yer aldığını ve anlatıcıların basit tasvirleri bile şaman veya şamana ait aksesuarlarla açıkladığını belirtmektedir. “Onun kavak ağaçları halkın önünde sallanıp duran şaman Kınap’a benzer. Altın yaprakları, buzağı derisi geçirilmiş ağaç kasnaklı tefine benzer... Gümüş çıkıntıları şaman Bolçonnur’un kesik kafasına benzer...”²².

Şamanları tanrıların yeryüzündeki çevirmenleri, ilahi iradenin yorumlayıcıları, sağlık ve hastalığın, bolluk ve açlığın, iyi ve kötünün sahipleri, sunucuları olarak tanımlayan yazar, büyücüler ve şamanlar arasında düşmanlığa da değinir²³.

İ. A. Hudyakov, büyücüyle şaman arasındaki farkı şöyle açıklar. “...büyücü tükürük ve büyüyle, şaman ise şeytanyla hareket eder; büyücülük herkesin öğrenebileceği bir öğretilerdir; şaman ancak tanrı veya şeytanın seçtiği insan olabilir... Çok ender olarak büyücü- şamanlar (*aptaah oyun*) olabilir. Sıradan bir şaman sadece balık ve kuş gibi hayvanlarla diyalog kurar; fakat büyücü- şaman ondan farklı olarak... Kurbağa ve sürüngenlerle de diyalog kurabilir...”

Fakat basit şamanlar da korkunç şamanlardır: onlar arasında gölgesi olmayan insanlar vardır (*külüğe köstübet bagadı*), bazılarının ise iki gölgesi vardır...”²⁴.

²² Age., s. 303.

²³ Age., s. 303- 304.

²⁴ Age., s. 306.

Çalışmada şamanların diğer özellikleri de yer yer belirtilmektedir.

“Şamanlık Hizmeti (Görevi)” başlıklı bölümde, yazar şaman aksesuarlarının ayrıntılı tasvirini yaptıktan sonra şamanın hasta insanla ilgili ritüelini tasvir etmektedir. Bu ritüelde şamanın şeytanla diyalogu ayrıntılı bir şekilde ve orijinal metinler de verilerek gösterilmiştir. Bu ritüelin sonunda yer alan dua bölümünün sadece Rusçası verilmiştir. Hemen hemen her metni, Saha Türkçesi ve Rusça birlikte vermeye çalışan Hudyakov’un ritüelin bitiş kısmını sadece Rusça olarak vermesi ilginçtir. Rusça metnin çevirisi şu şekildedir. “Ben sizin parlak beyaz gölgeleriniz önünde eğildim. İnsanın hayvanın ruhunu ondan almayın. Güneş ve aydan büyük beyaz ve parlak gölgeniz karşısında saygıyla eğilip rica ediyorum. Gürleyen engin göğe uçun! Saygı değer gökyüzüne yükselerek uçun! Batı göğüne de gidin! Gecelediğiniz terinizle kokmuş yer, uyukladığınızı aydınlanmış yer, gittiğiniz ağır at sidiğiyle kokmuş yer. Kuzeye hareket edin, dörtnala güneye gidin, soluk soluğa doğuya gidin, at üstünde batıya gidin. Bu sözlerle birlikte şaman şeytanların gittiği yöne doğru eğilir”²⁵.

“3. Şamanlığın Oluşma ve Yok Olma Nedenleri”. Bu bölümde araştırmacı, şamanlığın etkisinin azalmasında neden olarak Rus hükümetinin halkı, özellikle de şamanları zorla vaftiz etmesini görmekte, fakat bu vaftiz töreninden sonra bazı şamanların daha büyük güç kazanmış olduğunu itiraf etmektedir.

İ. A. Hudyakov’un çalışmasının son bölümü “XVI. Akli Gelişim (Masallar, Şarkılar, Ata Sözlere, Bilmeceler)” (s. 365- 400) başlığını taşımaktadır.

Hudyakov, Yakutlarda bu konuda söylenmiş pek çok atasözünü vermektedir. “*Irahit kihi buolbat. Üngküühüt- da kihi buolbat*” (Dansçı, ozan, masalcı insan değildir), “*Ütüö ırahıt kıttarı abaahı illahar*” (İyi ozan şeytanla birlikte söyler), “*Sordooh kihi ırahıt buolar*” (Felakete uğramış kişi ozan olur) gibi atasözleri ozan ve anlatıcı çevresinde oluşan inanç ortamını çok iyi ortaya koymaktadır.

Bu bölümde yazar masal ve diğer türlerin yapısı ve birbirleri arasındaki ayırimdan çok bize epik anlatıcının toplumda gördüğü saygıyı ve bu anlatılar çevresinde oluşan efsaneleri

²⁵ Age., s. 354- 355.

vermektedir. Bu dönemde olonho adı verilen destan metinlerinin de araştırmacılar tarafından “masal” olarak tanımlanmış olduğuna dikkat etmek gerekmektedir.

“Bundan on yıl önce ölen Yakut Bıllay bir gün at üstünde gidiyor ve söylüyormuş: şeytan da yukarıdan onunla birlikte söylüyormuş. Bıllay şarkıyı bitirdiğinde durmuş, şeytana terbiyesizce bir işaret yapıp ‘Ben senden iyi söyledim!’ demiş”²⁶.

İ. A. Hudyakov, epik anlatımı bir tür halk operası olarak tanımlamakta ve “... Masallarda sıkça zikredilen bütün dualar, hemen hemen bütün konuşmalar anlatılamaz, masalcı hikayeyi canlandırarak söyler”²⁷ demektedir.

İ. A. Hudyakov, bu bölümde sık sık Rusların Saha kültürü üzerindeki etkisine değinmekte ve Rusların etkisiyle Saha Türklerinin inanç sisteminde değişmeler olduğunu belirtmektedir. “Rus insanı böyledir: Ona göre hiçbir şey günah değildir. Rusları taklit eden günümüz Yakutları da günah bilmezler. ‘*Tong uuça kurduk ayumsaga suoh*’ (Soğuk Rus gibi günah bilmiyor)”.

İ. A. Hudyakov’un çalışması bir bölgeyle sınırlı olmasına karşın Saha halk yaşamıyla ilgili pek çok bilgiyi içermektedir. Yazar, halk hekimliğiyle ilgili olarak bölgede kullanılan tedavi yöntemlerinden bahsederken bazı ilginç veriler de vermektedir. “Gençlerde saç dökülmesi olduğunda yedi yaşında kurban edilmiş atın kafatası kemiğini haşlar, yağını toplar ve başa sürerler, o zaman sarı saçlar çıkar... Verem için küçük canlı kurbağa yutarlar veya ayı yağı ve suda pişmiş ayı ödü içerler... Kan kaybında bu kaybı karşılamak için at veya buzağı kanı içerler...”²⁸.

Hudyakov’un çalışmasının “Ekler” başlığını taşıyan son bölümde bölgede kalınabilecek yerler “I. Verhoyansk Yollarındaki Gecelenecek Yerler (İstasyonlar)” (s.401- 407) adıyla verilmiş ve kalınacak yerlerim merkez noktalara uzaklığı belirtilmiştir. Daha sonra “III. Öldükten Sonra da Saygı Duyulan Şamanlar” (s. 407- 413) başlığı altında yazar on dört şamanın adını zikretmekte ve bunlarla ilgili kısa bilgiler vermektedir. “IV. Yakut İlah ve Şeytanlarının Listesi” (s. 413- 416)nde bazı ilah ve kötü varlıklar ve onların panteon içindeki yerleri gösterilmiştir. Çalışmanın son

²⁶ Age., , s. 366.

²⁷ Age., , s. 366.

²⁸ Age., s. 393- 394.

bölümü olan “V. Yakutça Hayvan Adlarının (ve Kişi Lakaplarının) Listesi” adlı bölümdeki (s. 416- 430) listeleme Kiril alfabesi sistemine göre kurulmuş, verilen adların karşısına tırnak içinde Rusçaları yazılmıştır. Bu bölüm hacim olarak küçük olmasına karşın içerik olarak oldukça zengin bir filolojik materyal içermektedir. Kendi içinde beş alt bölüme ayrılmıştır. 1. Büyük Baş Hayvan Adları, 2. At Adları, 3. Köpek Adları, 4. Geyik Adları ve son olarak 5. Kişi Adları.

Çalışmaya G. U. Ergis, N. V. Emelyanov ve P. E. Efremov tarafından eklenen dipnotlar İvan Aleksandroviç Hudyakov’un yıllarca arşivlerde kalan bu eserinin daha iyi anlaşılması görevini üstlenmiştir. Dipnotları hazırlayan araştırmacılar aynı zamanda çalışmada yer alan metinlerin redaksiyonunu da yapmışlardır.

Genel hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız bu çalışma, kendi zamanı ve yazarın içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınırsa Saha Türk kültürüne yönelik çok yönlü bir çalışmadır.

İvan Aleksandroviç Hudyakov, halkbilim eğitimi almış bir politik sürgündür. Saha kültürünü aydınlatan pek çok eser Hudyakov gibi, Çarlık Rusyası’nda politik sürgünler tarafından yazılmıştır. Bu eserlerde sürgünlerin politik yaklaşımları görmek mümkündür. Hudyakov ise aldığı eğitimin bir sonucu olarak, bir istatistikçi gibi çalışmış, yaşadığı toplumun bütün gerçekliğini kendi siyasi yaklaşımlarının dışında kalarak gözler önüne sermiştir.

Zaman, İvan Aleksandroviç Hudyakov’un bu çalışmasını yıpratamamış, aksine her geçen gün değerini arttırmıştır. Hacim olarak küçük ölçekli olan bu çalışmada verilen pek çok bilginin ilk olması çalışmanın değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Mezarının nerede olduğu bile bilinmeyen İvan Aleksandroviç Hudyakov’un, Türklük bilimine katkısının göz önüne alınması ve onun bu eşsiz eserinin ülkemizde yapılacak halk bilimi çalışmalarında kullanılması dileğiyle.